

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ในสังคมบุพกาล มนุษยชาติอาศัยร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ในความสนใจของมนุษยชาติที่ต้องการทำให้ชีวิตที่เป็นอยู่ดีขึ้น หรือมีความเจริญเติบโต (Growth) สามารถสืบค้นกลับไปได้ในสมัยกรีกและโรมัน¹ ต่อมาในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 การปฏิวัติอุตสาหกรรม (The Industrial Revolution) ถือเป็นสัญญาณที่มนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติและใช้ธรรมชาติเป็นปัจจัยในการผลิตให้เกิดประโยชน์มากกว่าในยุคสมัยที่ผ่านมา²

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อิทธิพลของการขยายตัวของระบบทุนนิยมในระบบโลก (World System) เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรของประเทศกำลังพัฒนา นอกถูกประเทศทุนนิยมใหญ่ (เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา และต่อมารวมถึง ญี่ปุ่น) ขูดรีดนำกลับยังประเทศตนโดยอาศัยหลักการค้าระหว่างประเทศ กลไกตลาดเสรี กระแสการพัฒนาประเทศตะวันตกตามระบบทุนนิยม และอุดมการณ์อุตสาหกรรมนิยม (industrialism) โดยเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม แนวคิดการพัฒนาตาม "แบบจำลองโลก"³ (world model)

¹ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, "แนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจและประสบการณ์ในการพัฒนาประเทศโลกที่ 3 1960-1990" ในจตุรงค์ บุญรัตนสุนทร (บรรณาธิการ). วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา (กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรสโปรดักส์, 2536), หน้า 37.

² Celso Furtado, Accumulation and Development. The Logic of Industrial Civilization, (St. Martin's Press, New York, 1983), อ้างใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ. วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา, หน้า 34.

³ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536) หน้า 12.

ได้แผ่เข้ามาเป็นอุดมการณ์หลักในการพัฒนาประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะกระแสความต้องการ เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) ได้มีบทบาทในประเทศแถบลาตินอเมริกาและเอเชียมากขึ้น ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวในอีกด้านหนึ่งได้ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรไปเป็นจำนวนมากน้อย

ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลของระบบทุนนิยม ในระยะ 30 ปี ของการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโต โดยถูกนำมาเป็นกระแสหลักในการพัฒนาที่มุ่งเน้นระบบ อุตสาหกรรมมาเป็นภาคนำภาคเกษตรกรรม ซึ่งผลของการพัฒนาในรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ตั้งแต่พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบันใช้แผนพัฒนา ฉบับที่ 7 (2535-2539) อาจกล่าวได้ว่า ประสบความสำเร็จอย่างมากเมื่อมองจากดัชนีตัววัดทางเศรษฐกิจต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับรายได้ประชาชาติ แต่ขณะเดียวกันอัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาด้วยเช่นกัน⁴

ปัจจุบันประเทศไทยติดอันดับการทำลายสภาพแวดล้อมสูงที่สุดแห่งหนึ่งในโลก⁵ สภาพแวดล้อมทั่วไปอยู่ในสภาพวิกฤต จะเห็นได้จากการเสื่อมโทรมและสูญสลายไปของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ ดิน น้ำหรือทรัพยากรชีวภาพ วิธีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ในชนบทที่ถูกบั่นทอนคุณภาพจนเกือบจะสูญสิ้น ความขัดแย้งในการจัดการและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกลุ่มประชาชนต่าง ๆ ในสังคมเกิดขึ้นทุกท้องที่ ทั้งนี้เพราะ "การพัฒนา" ที่ผ่านมามีได้ ก่อให้เกิดการสูญเสียอย่างมากมาแก่ชีวิตมนุษย์อีกแล้วสำหรับทรัพยากรป่าไม้ ปัจจุบันประเทศไทย มีอัตราการทำลายป่าไม้สูงเป็นอันดับที่ 7 ของโลก⁶ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ถึงจุดที่

⁴ Marcus Colchester และ Larry Lohmann แปลและเรียบเรียงโดย วิฑูรย์ ปัญญากุล, วิพากษ์แผนแม่บทป่าไม้ (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534), หน้า 16.

⁵ กฤษณาพงศ์ กীরติกร. "บทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนา" ใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. บทบาทของการวิจัยทำลายทศวรรษใหม่, (เอกสารการประชุม ประจำปีครั้งที่ 1 วันที่ 18-20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2537) หน้า 267.

⁶ Goulet, D and C.K. Wilber 1988 อ้างในปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม" บทบาทของการวิจัยทำลายทศวรรษใหม่, หน้า 33.

⁷ กฤษณาพงศ์ กীরติกร. บทบาทของการวิจัยทำลายทศวรรษใหม่, หน้า 262.

อันตรายต่อสภาวะแวดล้อมเนื่องจากขาดความสมดุลธรรมชาติก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ

30 ปีของการพัฒนาตามแนวคิดแบบตะวันตกด้วยกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัญหาการลดความสมดุลของระบบนิเวศทางด้านทรัพยากรป่าไม้ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ การลดลงของป่าไม้ พื้นที่ป่าไม้ลดลงจาก 171,017,812 ไร่ หรือร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศในปี พ.ศ. 2504 เหลือเพียง 89,436,284 ไร่ หรือ ร้อยละ 26.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศในปีพ.ศ. 2534 (ดูตารางที่ 1-1) จะเห็นว่าในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 1-6 ประเทศไทยได้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้ถึงจำนวน 81.58 ล้านไร่ โดยลดลงเฉลี่ยประมาณปีละ 2.62 ล้านไร่ และมีแนวโน้มจะถูกทำลายเพิ่มขึ้นทุกปี⁸

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานของภาครัฐเพื่อแก้ปัญหาการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งมีการจัดการทรัพยากรรวมศูนย์ไว้ที่อำนาจการจัดการโดยรัฐตลอดมาเราพบว่า เกิดความขัดแย้งในนโยบายของรัฐกล่าวคือ กรมป่าไม้มีนโยบายเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ด้วยการปลูกป่า นโยบายป้องกันการทำลายป่าผ่านมาตรการทางกฎหมาย แต่กรมพัฒนาการเกษตรมีนโยบายขยายพื้นที่การปลูกพืชเพื่อการส่งออก กระทรวงมหาดไทยมีนโยบายความมั่นคงชกชนชาวบ้านเข้าอยู่อาศัยและทำไร่ในพื้นที่ป่าเพื่อเป็นกันชนในเขตพื้นที่ตามแนวชายแดนและเขตพื้นที่สีแดงสีชมพู หรือ พื้นที่ต่อสู้ทางแนวความคิดด้านคอมมิวนิสต์⁹ และนโยบายป่าไม้แห่งชาติวันที่ 3 ธันวาคม 2528 ได้กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ หรือ ประมาณ 128.3 ล้านไร่ จาก 320.7 ล้านไร่¹⁰ ซึ่งเมื่อพิจารณาในปีพ.ศ.2528 ประเทศมีพื้นที่ป่าไม้เพียง 94.3 ล้านไร่ (ดูตารางที่ 1-1) เท่ากับว่ารัฐบาลต้องดำเนินการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้กว่า 34 ล้านไร่ จากการดำเนินนโยบายปรากฏว่าเนื้อที่ป่าไม้ลดลงเฉลี่ยปีละ 2.62 ล้านไร่ ในขณะที่การบุกรุกทำลาย

⁸ พิทยา ว่องกุล(บรรณาธิการ). สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย แนวโน้มวิกฤตรอบด้าน 2537 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโลกสีเขียว), หน้า 98.

⁹ ดูเพิ่มเติมในชัยอนันต์ สมุทรวณิชและกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง: ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร (สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535).

¹⁰ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. รายงานประจำปี 2533, หน้า 1.(อัคราเนา)

ตารางที่ 1-1 แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ ตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2504-2534

พ.ศ.	พื้นที่ป่าไม้(ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด
2504	171,017,812.50	53.33
2516	138,578,125.00	43.21
2519	124,010,625.00	38.67
2521	109,515,000.00	34.15
2525	97,875,000.00	30.52
2528	94,291,349.00	29.40
2531	89,877,182.00	28.03
2532	89,635,625.00	27.95
2534	89,436,284.00	26.64

ที่มา : ปรับปรุงจากกรมป่าไม้(2532 ก) ข้อมูลจากดาวเทียม LANDSAT, SPOT และ MOS-1 และตาราง 1-53 ในธงชัย จารุพัตน์ "วิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยจากภาพถ่ายดาวเทียม" สำนักงานรังวัดและแผนที่ กรมป่าไม้ สิงหาคม 2535.

ป่าไม้มีอัตราสูง แต่การส่งเสริมการปลูกป่าทดแทนทั้งหมดมีเพียงประมาณ 4.18 ล้านไร่ ในระยะเวลา 82 ปี(ตั้งแต่พ.ศ. 2449-2531) หรือดำเนินการได้โดยเฉลี่ยปีละ 0.05 ล้านไร่เท่านั้น

สาเหตุการลดลงของพื้นที่ป่าไม้สามารถสรุปได้ดังนี้¹¹

1. การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรไทยที่เคยสูงถึงร้อยละ 3.2 ต่อปี ในช่วง พ.ศ. 2525-2529 ทำให้จำนวนประชากรในปีพ.ศ. 2531

¹¹ เนื้อหาหลักเรียบเรียงจากสุริยา ชัยขุน, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน : กรณีตำบลศรีละกอ อำเภोजักราช, (วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต(สิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534), หน้า 7.

มีถึง 55.4 ล้านคนและมีผลให้มีความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มมากขึ้น นอกจากจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงการตัดไม้ทำลายป่าแล้วยังมิได้คำนึงถึงการรักษาทรัพยากรป่าไม้เท่าที่ควร

2. การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา จากการสำรวจของกรมป่าไม้ปี พ.ศ. 2531 พบว่า พื้นที่ป่าจำนวนมากที่ถูกทำลายลงเพื่อการเพาะปลูกทำไร่เลื่อนลอย ปลูกฝิ่นและพืชไร่อื่น ๆ มีการประมาณอัตราการทำลายป่าไม้ของชาวเขาปีละประมาณ 2 แสนไร่

3. ปัญหาความยากจนและการใช้ที่ดินทำกินของเกษตรกรทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2531 เกษตรกรจำนวน 572,755 ครอบครัวไม่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง¹² ทั้งที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือเคยมีแต่ต้องสูญเสียที่ดินให้แก่นายทุนไปจะหาทางออกด้วยการบุกรุกตัดไม้ หรือแผ้วถางป่าสงวนแห่งชาติเพื่อยึดครองเป็นที่ดินทำกินต่อไป

4. นโยบายส่งเสริมการส่งออกเพื่อทดแทนการนำเข้า การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการส่งออกทำให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิตโดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกด้วยการบุกรุกพื้นที่ป่า การเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการขยายพื้นที่เป็นหลัก เมื่อสภาพดินเสื่อมโทรมลงก็จะบุกรุกบุกเบิกพื้นที่ต่อไปอีก การขยายการปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวมีผลทำให้การขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นไปอย่างรวดเร็ว อาทิ เช่นในปีพ.ศ. 2530 มีพื้นที่ปลูกยางพารา 10.6 ล้านไร่ ปลูกอ้อย 3.7 ไร่ ข้าวโพด 10.9 ไร่ มันสำปะหลัง 9.9 ล้านไร่ ถั่วเหลือง 2.3 ล้านไร่และปอแก้ว 1 ล้านไร่¹³ ทำให้พื้นที่ปลูกพืชไร่ทั้งหมดเพิ่มขึ้นเป็น 35.72 ล้านไร่ ซึ่งเป็นการขยายตัวในอัตราที่รวดเร็วมากและเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งในการทำลายทรัพยากรป่าไม้

¹² เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, "ป่าไม้กับการพัฒนา" ในพัทตร์วิมล เพียรล้ำเลิศ (บรรณาธิการ), วารสารสภาวะแวดล้อม. (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2532), หน้า 39-40.

¹³ โสภณ ชมชาญ, "สถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในภาคอีสานในปัจจุบัน" รายงานการสัมมนาเรื่อง อีสานในทศวรรษหน้า, (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สิงหาคม 2533) หน้า 48.

5. นโยบายการให้สัมปทานการทำไม้ ในอดีตตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงพ.ศ. 2532 การให้สัมปทานโดยรัฐแต่ไม่สามารถดูแลให้ผู้รับสัมปทานป่าไม้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด ยิ่งขาดความรัดกุม ผู้รับสัมปทานได้บุกรุกทำลายป่านอกเหนือพื้นที่สัมปทาน ในขณะที่เกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทนตามเงื่อนไขสัมปทานมีปัญหาในการบริหารงานและความล่าช้าในการดำเนินงานจึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายอย่างรวดเร็วและมากเกินไป

6. นโยบายการอนุญาตให้หน่วยราชการและเอกชนรายใหญ่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ นโยบายสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของรัฐ การสร้างถนน เขื่อน มีผลกระทบโดยตรงต่อการทำลายป่าไม้และยังเป็นการเปิดเส้นทางไปสู่การทำลายป่าไม้ได้ง่ายด้วย พื้นที่ป่าไม้ต้องสูญเสียไปเพื่อการนี้ประมาณ 36.4 ล้านไร่หรือคิดเป็นประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ

7. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้มีการสร้างรีสอร์ทหรือโรงแรมขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งก็นับว่าเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้อีกประการหนึ่ง

8. นโยบายเพื่อความมั่นคง จากนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ในอดีต เช่น การสร้างถนนสายยุทธศาสตร์ (Security road) ในชายแดนมีผลต่อสภาพแวดล้อมด้านป่าไม้โดยตรงเพราะเป็นการเปิดป่าให้เกิดการเข้าถึง (access) ต่อป่าไม้โดยเฉพาะป่าสงวน นโยบายการเปิดป่าชักชวนให้ชาวบ้านเข้าอยู่ในพื้นที่ป่าเพื่อเป็นกันชนในยุทธวิธี "บ้านล้อมป่า" และเพื่อทำลายแหล่งหลบซ่อนและศูนย์ปฏิบัติการต่าง ๆ มีผลทำให้เกิดการทำลายทรัพยากรป่าไม้เป็นจำนวนมาก

9. การรวมศูนย์อำนาจการจัดการทรัพยากรด้วยรัฐโดยการปิดโอกาสการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การไม่กระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรของรัฐแก่ชุมชนนำไปสู่การลดลงของป่าไม้ เนื่องจากรัฐโดยกรมป่าไม้มีเจ้าหน้าที่และอุปกรณ์ไม่เพียงพอต่อการดูแลควบคุมการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ในขณะที่ผู้ประกอบการมีเครื่องมือ เครื่องจักรและอาวุธที่ทันสมัยที่มีประสิทธิภาพสูงกว่า ประกอบกับเจ้าหน้าที่บางคนแสวงหาผลประโยชน์โดยให้ความร่วมมือกับนายทุน จึงทำให้การทำลายป่าเกิดขึ้นเป็นประจำและรวดเร็ว¹⁴

¹⁴ สมพันธ์ เตชะอธิก, "สิ่งแวดล้อมภาคอีสาน" สิ่งแวดล้อม '36, 2536,

ในอดีตที่ผ่านมารัฐบาลได้เห็นความสำคัญของป่าไม้โดยจัดตั้งกรมป่าไม้ในปีพ.ศ. 2439 และได้ใช้มาตรการทางกฎหมาย กำหนดพระราชบัญญัติป่าไม้ในปีพ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 รวมถึงนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 อย่างไรก็ตามพื้นที่ป่าไม้ยังมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ ผลกระทบจากการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ทำให้เกิดความแห้งแล้ง ฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาลและที่ร้ายแรงมากคือเกิดอุทกภัยที่ภาคใต้เมื่อปีพ.ศ. 2531 สร้างความเสียหายต่อชีวิตทรัพย์สินและระบบนิเวศความหลากหลายทางชีวภาพ จนรัฐบาลต้องประกาศยุติการสัมปทานการทำไม้ชั่วคราวและปิดป่าในปีพ.ศ. 2532 และดำเนินการฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ด้านการวางแผนที่จะพัฒนาป่าไม้ด้วยแผนแม่บทป่าไม้ในปีพ.ศ. 2533 เพื่อนำมาใช้แทนฉบับปี พ.ศ. 2528 และเริ่มดำเนินการในปีพ.ศ. 2534 โดยจ้างบริษัทที่ปรึกษาจากประเทศฟินแลนด์

เมื่อพิจารณาการกำหนดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฉบับที่ 1-3 (2504-2509) ไม้ได้มีการกล่าวถึงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมเลย ในช่วงนี้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างไม่มีการจำกัด ในแผนฉบับที่ 4 นี้วางแผนได้ตระหนักถึงการขูดรีดธรรมชาติ ได้จัดทำแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในช่วงของแผนพัฒนาฉบับที่ 4, 5 6 และ 7 การดำเนินการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรของรัฐด้วยองค์กรรัฐและอำนาจการจัดการที่เน้นใช้กฎหมายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้

ในแผนฉบับที่ 6 รัฐได้พยายามให้เอกชนออกมาช่วยในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักการ **ผู้สร้างมลพิษต้องเป็นผู้จ่าย** (Polluter Pays Principle หรือ User Pays Principle) นอกจากการจัดการของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันทวีความรุนแรงขึ้นในขณะที่รัฐจัดการด้วยการวิ่งตามแก้ปัญหา ในพ.ศ. 2533 องค์กรพัฒนาเอกชน 18 องค์กรรวมกลุ่มจัดสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยเป็นครั้งแรก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการกระตุ้นจิตสำนึกและความรับผิดชอบในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนักวิชาการ นักอนุรักษ์ และประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในแต่ละปีและได้ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบันถึง 5 ครั้งโดยในครั้งที่ 4 และ 5 ได้เน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรโดยประชาชน ในครั้งที่ 4 พ.ศ. 2536 เรื่อง **ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม** และในครั้งที่ 5 ในพ.ศ. 2537 เรื่อง **แนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มีความเกี่ยวพันทั้งในทางตรงและทางอ้อมกับปัญหาสังคม

เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการจัดการโดยอำนาจรัฐ นโยบายของรัฐ ได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับสถานการณ์และเงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลา ในอดีตสภาพป่าไม้อุดมสมบูรณ์แม้ว่าการอนุรักษ์ป่าไม้มีน้อย ขณะที่นโยบายและแผนพัฒนาเน้นการใช้ประโยชน์เพื่อหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นไปอย่างไม่ประหยัดส่งผลกระทบต่อระดับพื้นที่

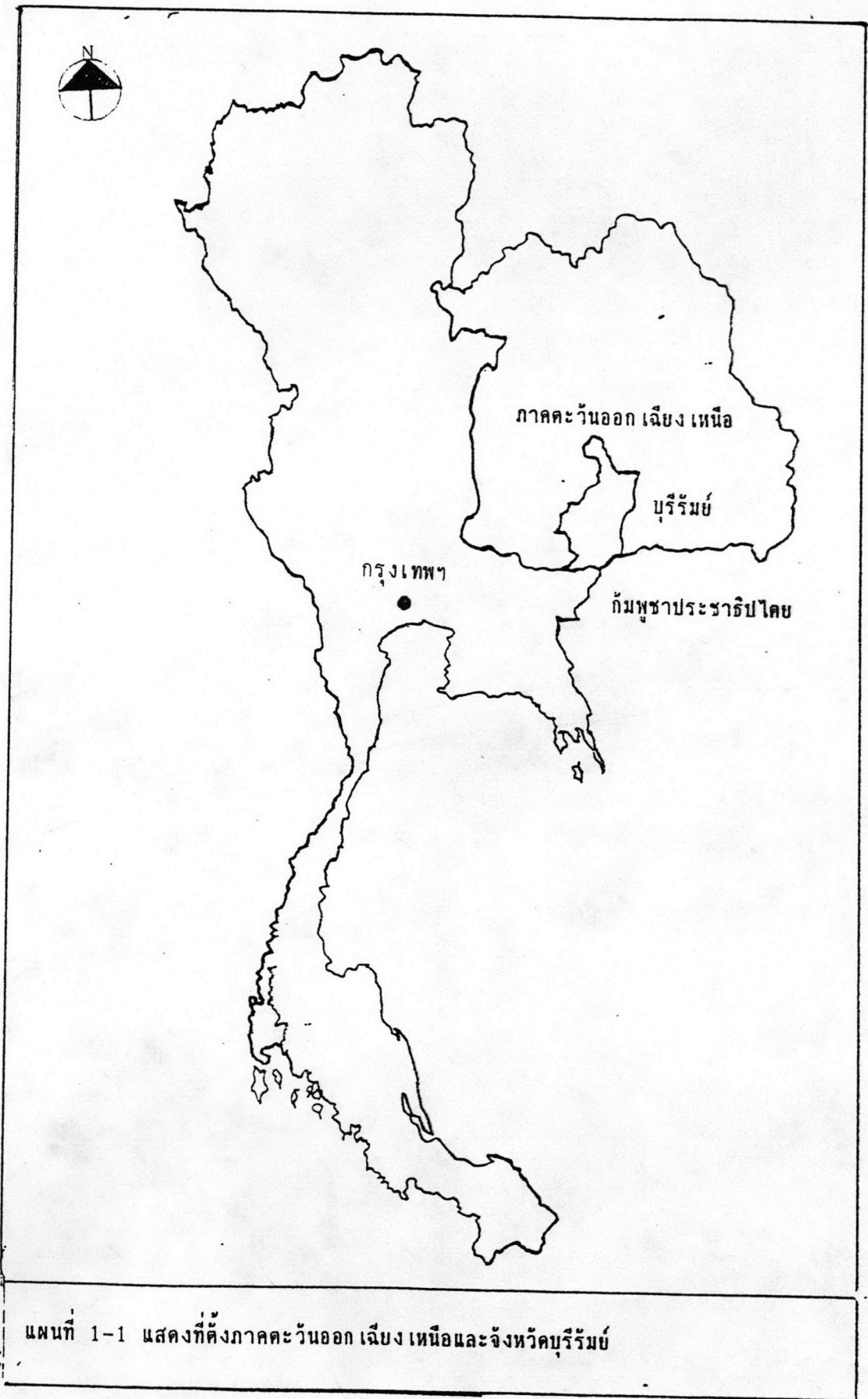
สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ(ดูแผนที่ 1-1) ประกอบด้วยจังหวัดต่าง ๆ 17 จังหวัดและมีพื้นที่รวมทั้งหมด 105,533,965 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.9 ของประเทศ มีหมู่บ้าน 23,375 หมู่บ้าน จำนวนประชากร 19 ล้านคน มีพื้นที่เพาะปลูก 47,510,288 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 45.01 พื้นที่ภูเขาร้อยละ 12 ของพื้นที่ทั้งหมด¹⁵ และเป็นดินแดนที่ถือว่าแห้งแล้งที่สุดและมีปัญหาป่าไม้รุนแรงมาก¹⁶ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระยะ 30 ปี(2504 - 2534) พบว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงจาก 44.3 ล้านไร่หรือร้อยละ 41.33 ของภาคเหลือเพียง 13.6 ล้านไร่ ในปี 2534(ดูตารางที่ 1-2)

ตารางที่ 1-2 แสดงพื้นที่ป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2504-2534

พ.ศ.	พื้นที่ป่าไม้(ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด
2504	44,315,000	41.99
2516	31,669,375	30.01
2519	25,933,750	24.57
2521	19,513,125	18.49
2525	16,178,750	15.33
2528	15,140,000	14.15
2531	14,808,342	14.03
2532	14,741,250	13.97
2534	13,624,192	12.91

ที่มา : คูตารางที่ 1-1 ประกอบ

¹⁵ สุริยา ชื่น, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน : กรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช, หน้า 4.

แผนที่ 1-1 แสดงที่ตั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจังหวัดบุรีรัมย์

โดยรวมแล้วสภาพภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นพื้นที่ภูเขา ที่ราบสูง ที่ราบลุ่มและพื้นที่ลูกคลื่นกระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัด ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีชีวิตรอดมาตั้งแต่ดั้งเดิมโดยการอาศัยพึ่งป่า บุกเบิกป่าเพื่อเป็นที่ทำกินมาช้านาน การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานในอดีตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเป็นวัฒนธรรมสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน แม้ว่าการหักร้างถางป่าเพื่อเป็นที่ทำนาแล้ว ยังยึดเป็นประเพณีที่เคารพธรรมชาติ ดังเช่นการทำพิธี "แฮกนา" (แฮกนา) ก่อนลงมือทำนาทุกปี ลักษณะที่นาของภาคอีสานจะไม่ตัดต้นไม้ในที่นาทิ้งเพื่อการเพิ่มผลผลิต การรักษาป่าในรูปธรรมของวัฒนธรรมเช่น ศาลปู่ตา ป่าช้า ป่าวัด ความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวพันกับป่าไม้และที่ดิน 2 บุค¹⁶ คือ *ในบุคแรก* เป็นบุคที่ใช้ทรัพยากรอย่างทะนุถนอมคนพึ่งพาป่าไม้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะใช้พื้นที่ทำการผลิตแค่พอยังชีพเท่านั้น เป็นวิธีการผลิตที่ยังรักษาคุณธรรมชาติไว้ได้และมีแนวคิดหรือความเชื่อทางนิเวศวิทยาดั้งเดิม(Traditional Ecology)อย่างชัดเจน *บุคที่สอง* เริ่มเมื่อพ.ศ. 2500 เป็นบุคของการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำกินและตั้งถิ่นฐานอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยกระตุ้นจากระบบเศรษฐกิจแบบการค้าของทุนนิยมรวมทั้งจากนโยบายการผลิตเพื่อการส่งออก(Export Oriented Agriculture) เช่น ปอ อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด เป็นต้น ทำให้ความคิดความเชื่อดั้งเดิมถูกแทนด้วยความคิดเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการค้าอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามทั้งสองบุคไม่ได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด

ปัญหาเรื่องการลดลงของพื้นที่ป่าไม้และปัญหาที่ดินทำกินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก ในช่วงพ.ศ. 2528-2531 มีกรณีพิพาทในเรื่องการไล่ที่ชาวบ้านออกจากที่ทำกินในพื้นที่ป่าสงวนเพื่อปลูกยูคาลิปตัสและการนำที่ดินที่ชาวบ้านใช้ปลูกพืชไร่ร่นำไปจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยตามโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ราษฎรที่ยากไร้ในภาคอีสาน (คจก.) และปลูกป่าโดยการสัมปทานให้ภาคเอกชน เกิดการแย่งที่ดินทำกินระหว่างชาวบ้าน รัฐ เอกชน นำสู่ปัญหาในระดับพื้นที่ดังกรณีของจังหวัดบุรีรัมย์

¹⁶ ในงานของเจิมศักดิ์ ปิ่นทองได้แบ่งบุคการตั้งถิ่นฐานสังคมของชุมชนกับป่าเป็น 4 บุค คือ บุคสังคมบ้านป่า บุคสัมปทาน บุคพืชพาณิชย์ และ บุครัฐแสดงตัวว่า "หวงป่า" คุรายละเอียดยกในเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง(บรรณาธิการ) วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกิน. (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ตุลา จำกัด, 2535)

ในระดับจังหวัดบุรีรัมย์ตั้งอยู่ในภาคอีสานตอนล่าง(คูแผนที่1-1) มีพื้นที่ทั้งหมด 6,451,178 ไร่ มีพื้นที่ป่าไม้ 335,000 ไร่ ประมาณร้อยละ 5.19 ของพื้นที่ทั้งจังหวัดในปีพ.ศ. 2534 (คูตารางที่ 1-3) ในช่วง 30 ปีพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดลดลงจาก 2,095,625 ไร่ หรือ ร้อยละ 32.48 ของพื้นที่ภาคอีสาน ลดลงเหลือ 335,000 ไร่ในปีพ.ศ 2534 หรือร้อยละ 5.19 พื้นที่ป่าไม้ลดลงเฉลี่ยประมาณปีละ 586,875 ไร่ เป็นจังหวัดที่พื้นที่ป่าไม้น้อยเป็นอันดับที่ 14 ใน 17 จังหวัด¹⁷ และประสบปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าเช่นจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะปัญหาการที่ชาวบ้านเข้าอาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ปัจจุบันมีชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์อาศัยในป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 257 หมู่บ้านหรือร้อยละ 14.37 ของหมู่บ้านทั้งหมด 1,788 หมู่บ้าน นับจำนวนประมาณ 163,200 คน¹⁸

ตารางที่ 1-3 แสดงพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504-2534

พ.ศ.	พื้นที่ป่าไม้(ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด	ปริมาณการลดลง(ร้อยละ)
2504	2,095,625	32.48	-
2516	1,603,750	24.86	7.62
2519	930,625	14.42	10.44
2521	481,875	7.47	6.95
2525	473,750	7.34	0.13
2528	380,000	5.89	1.48
2531	373,468	5.79	0.10
2532	372,500	5.77	0.02
2534	335,000	5.19	0.58

ที่มา : คูตารางที่ 1-1 ประกอบ

¹⁷ สัมพันธ์ เตชะอธิก, "สิ่งแวดล้อมอีสาน", สิ่งแวดล้อม'36, หน้า 123.

¹⁸ รายงานผลการดำเนินงาน โครงการจัดที่ดินทำกินให้กับผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวน เลื่อมโทรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ป่าดงใหญ่ 2535.(อัคราเนา)

เราพบว่า การลดลงของพื้นที่ป่าไม้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ การใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 1-6 ฉบับในช่วง 30 ปี พื้นที่ป่าไม้ทั้งประเทศลดลงเฉลี่ย 2.62 ล้านไร่ต่อปี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือลดลงเฉลี่ย 1.02 ล้านไร่ ในระดับจังหวัด จังหวัดบุรีรัมย์ป่าไม้ลดลงเฉลี่ย 58,687.5 ไร่ต่อปี การลดลงของพื้นที่ป่าไม้มีความสัมพันธ์ผกผันกับการเพิ่มขึ้นของปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน การดำเนินการโดยนโยบายส่วนกลางของรัฐในลักษณะ up-down ซึ่งเกิดจากการวางแผนโดยภาครวม ปราศจากการคำนึงถึงปัจจัยและขีดจำกัดในระดับพื้นที่ซึ่งมีสภาพทางกายภาพ โครงสร้างสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรที่แตกต่างกันนำไปสู่ความขัดแย้งในระดับพื้นที่ดังปรากฏในพื้นที่ป่าดงใหญ่ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

โดยสภาพพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ติดกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตยซึ่งในอดีตเป็นเขตพื้นที่เคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหรือการต่อสู้ทางความคิด นโยบายของรัฐในการปฏิบัติต่อพื้นที่ทั้งนโยบายเศรษฐกิจ นโยบายความมั่นคงได้ถูกกำหนดจากส่วนกลางเพื่อพัฒนาพื้นที่ชนบทและการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ดังนั้นจังหวัดบุรีรัมย์จึงได้รับการพัฒนาตามแผนพัฒนาที่ส่วนกลางต้องการ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรตามแบบที่ราชการไทยได้ปฏิบัติมาคือ การเพิ่มพื้นที่ป่าโดยการปลูกป่าทดแทนตามนโยบายของรัฐในหลายรูปแบบ กล่าวคือโครงการปลูกสร้างสวนป่าโดยการส่งเสริมภาคเอกชนและโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ (หมู่บ้านสหกรณ์ป่าไม้ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อันเนื่องจากนโยบายที่กำหนดจากส่วนกลางและการปฏิบัติการที่ขาดการประชาสัมพันธ์และความยืดหยุ่น ทำให้การดำเนินเพิ่มพื้นที่ป่าไม้เกิดความขัดแย้งขึ้น

ที่มาของความขัดแย้งป่าดงใหญ่เป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามแนวรอยต่อเขตจังหวัดคือ อำเภอปะคำ อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา และอำเภอตาพระยา จังหวัดปราจีนบุรี มีสภาพป่าเป็นไม้เบญจพรรณที่มีผลประโยชน์อย่างมหาศาล ป่าดงใหญ่ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติโดยกฎกระทรวงฉบับที่ 58 (พ.ศ.2502) ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507(ดูแผนที่ 1-2) มีเนื้อที่ประมาณ 631,250 ไร่¹⁹ พื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่เขตเคลื่อนไหวของกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.

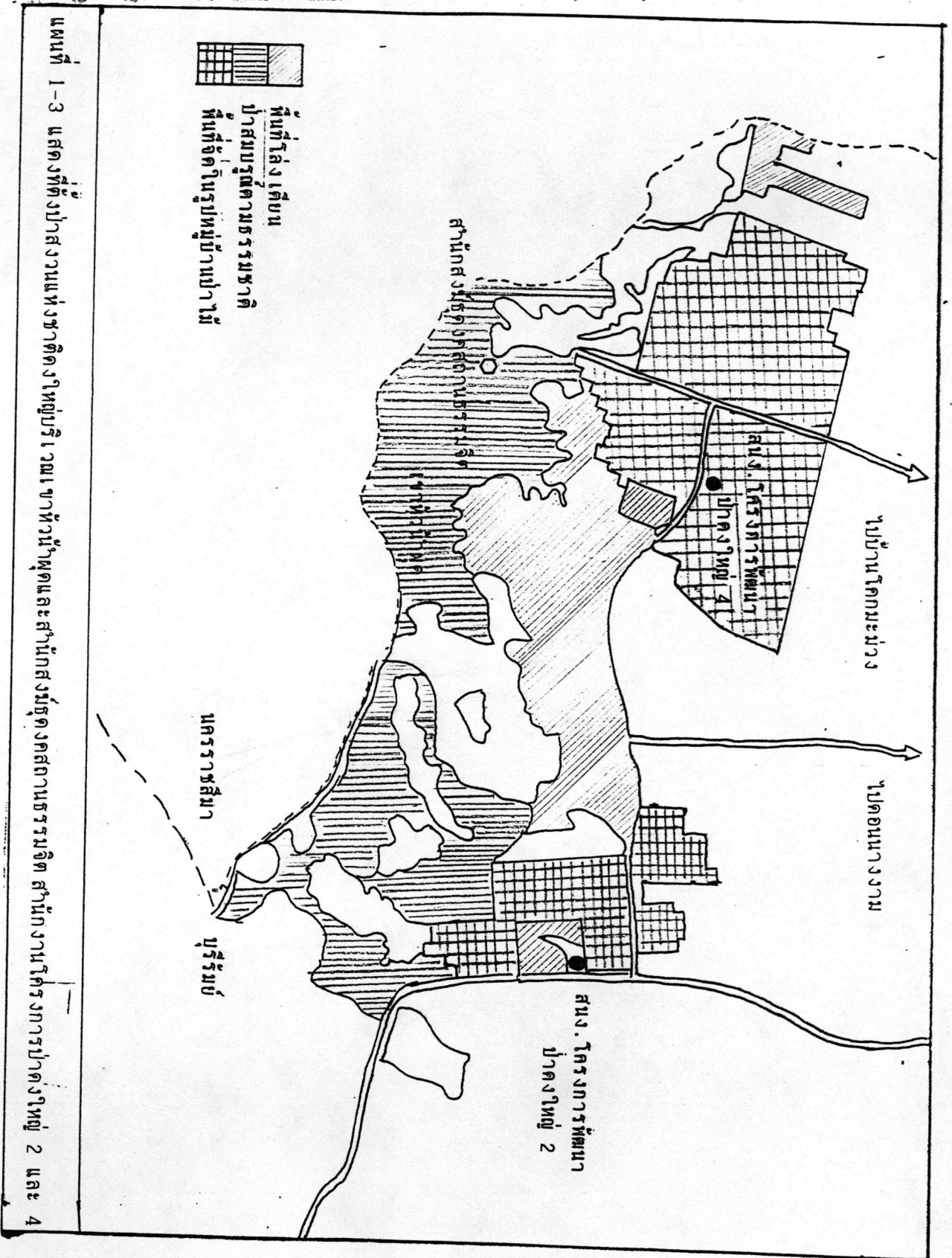
¹⁹ ชัยอนันต์ สมุทรวณิชและกุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง : ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร, หน้า 56.

2509 รัฐบาลได้อพยพประชาชนเข้าไปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อลดอิทธิพลพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจได้เข้าปฏิบัติการในพื้นที่เพื่อจัดสรรที่ดินป่าสงวนคงใหญ่เพื่อให้ชาวบ้านอยู่อาศัยตามนโยบาย "บ้านล้อมป่า" โดยให้ครอบครัวละ 7-8 ไร่ ป่าคอนใต้ถูกใช้ไปเพื่อการตั้งถิ่นฐานของราษฎรโดยใช้พื้นที่ประมาณ 40,000 ไร่ จากนโยบายความมั่นคงและการเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินและการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้าน และการทำลายป่าอันเกิดจาก กลุ่มนายทุน นักการเมือง ข้าราชการทำให้ป่าคงใหญ่มีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2530-2531 อยู่ประมาณ 212,500 ไร่ ที่เหลือจาก...?

แต่เนื่องจากป่าคงใหญ่จัดอยู่ในเขตพื้นที่สีแดงเป็นเขตเคลื่อนไหวและฐานของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชาวบ้านเป็นชาวบ้านที่เคยผ่านสงครามประชาชนระหว่างรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์มาอย่างต่อเนื่อง และชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับกองอำนวยการการรักษาความมั่นคงภายใน จึงทำให้อำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินการอนุรักษ์ป่าสงวนแห่งชาติตามกฎหมายเป็นของกรมป่าไม้เกิดการถ่ายเทอำนาจมาอยู่ที่กองทัพบกขึ้น รัฐได้สร้างกระบวนการตัดสินใจขึ้นมาใหม่โดยโครงสร้างและกระบวนการตัดสินใจเป็นระดับตัวแทนจากหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่ายเข้ามาร่วม²⁰

ตั้งนั้นในปีพ.ศ. 2527 โครงการพัฒนาพื้นที่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาโดยความร่วมมือของกองทัพภาคที่ 2 กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าสงวนคงใหญ่ 4 (แผนที่ 1-3) ตั้งหมู่บ้านป่าไม้ในบ้านคงใหญ่ 4 ในตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ วัตถุประสงค์ของโครงการคือการเพิ่มพื้นที่ปลูกป่า ทางราชการได้เลือกต้นยูคาลิปตัสเข้าปลูกในพื้นที่โครงการและจะเตรียมพื้นที่ให้บริษัทเอกชนปลูกป่า การปลูกป่าได้ทับที่ทำกินของชาวบ้าน การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านล้มเหลวเนื่องจากมีโลกทัศน์และแนวคิดหลักในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ต่างกัน เจ้าหน้าที่รัฐมองการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นหน้าที่ของรัฐและตามกฎหมายแผ่นดินป่าไม้เป็นของรัฐ ประกอบกับนโยบายที่รัฐมองคนแยกออกจากป่าโดยเด็ดขาด รัฐมองการแก้ไขปัญหาผ่านกรรมสิทธิ์ในที่ดินด้วยกฎหมายที่รัฐบัญญัติ ในขณะที่ชาวบ้านมองการครอบครองทรัพยากรเป็นไปตามธรรมชาติและความชอบธรรมในการเข้ามาครอบครอง

²⁰ เฝิงอ้าง, หน้า 58.

แผนที่ 1-3 แสดงที่ตั้งป่าสงวนแห่งชาติคงใหญ่บริเวณเขาหัวน้ำผุดและสำนักสงฆ์วัดป่าประดู่ตามธรรมชาติ สำนักงานโครงการป่าคงใหญ่ 2 และ 4

เมื่อชาวบ้านที่เคยอาศัยทำกินในพื้นที่ที่ต้องเสียผลประโยชน์จากโครงการป่าดงใหญ่ 4 ปลุกป่ายุคาลิปตัสทับที่ทำกินชาวบ้าน ประกอบกับความต้องการที่ดินมีมากขึ้นในขณะที่ที่ดินเก่าถูกรัฐยึดและดำเนินการตามกฎหมายขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ความขัดแย้งจึงทวีความรุนแรงขึ้นจากการที่ชาวบ้านมีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องต่อหน่วยงานรัฐในช่วงปี พ.ศ. 2528-2531 เพื่อให้รัฐดำเนินการแก้ไขในเรื่องการจัดสรรที่ดินทำกิน แต่ไม่ได้รับการแก้ไขชาวบ้านจึงทำลายทรัพย์สินของทางราชการในวันที่ 16 มีนาคม 2531 เจ้าหน้าที่รัฐได้ยึดหลักกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติจัดการกับชาวบ้านโดยในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ชาวบ้านถูกจับรวม 38 คน²¹ ชาวบ้านจึงพัฒนาการต่อสู้จากการเรียกร้องในการจัดสรรที่ทำกินพัฒนาความคิดเป็นการอนุรักษ์ป่าเป็นรูปธรรมของการตอบโต้รัฐโดยรวมตัวได้ตั้ง *กลุ่มอนุรักษ์สำนักสงฆ์คูดจิด* (ธรรมจิต) นับเป็นการอาศัยวิธีการทางการเมืองจุดประเด็นการอนุรักษ์ป่าโต้ตอบกับฝ่ายรัฐ²²

การเรียกร้องของชาวบ้านและรัฐดำเนินการแก้ไขมาบนพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจของพื้นที่นับแต่ปีพ.ศ. 2532 ถึงปัจจุบัน การต่อสู้ของชาวบ้านได้นำพระสงฆ์มาเป็นผู้นำชาวบ้านโดยมีหลวงพ่อประจักษ์ กุดตจิดโคตร่วมดำเนินการเพื่ออนุรักษ์ป่าและรักษาสิทธิในการทำกินในที่ดินที่ทำกินจนปัจจุบัน(จนหลวงพ่อประจักษ์ กุดตจิดโคตร่วมดำเนินการคดี และได้รับผลจากการดำเนินการมาตรการทางกฎหมายจนต้องเลิกสู่โลกมรณา ในวันที่ 23 กรกฎาคม 2537) ขณะเดียวกันรัฐใช้ก็ได้พยายามแก้ไขปัญหาพื้นที่โดยหยุดโครงการป่าดงใหญ่ 4 และดำเนินการโครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ผู้ยากไร้ในภาคอีสาน(คจก.) ในปี พ.ศ. 2534 โครงการฯคจก.ในพื้นที่ตำบลโคกมะม่วงได้อพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ทำกินออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ 552 ครอบครัวยุค 1 สำนักสงฆ์ โดยชาวบ้านได้เข้าอยู่อาศัยในพื้นที่รองรับที่ทางราชการจัดให้ในบ้านดงใหญ่ 4 จำนวน 137 ครอบครัวยุค กลับภูมิลำเนาเดิม 398 ครอบครัวยุค²³ มาตรการดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเคลื่อนไหวต่อเนื่องมาตลอดโดยมีองค์กรจากภายนอกเข้าร่วม

²¹ เฟื่องอ้าง, หน้า 59.

²² เฟื่องอ้าง, หน้า 59.

²³ รายงานผลการดำเนินการโครงการจัดที่ดินทำกินให้กับผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ป่าดงใหญ่ 2535. (อัครสำเนา)

ที่มาของปัญหาอันเนื่องมาจากนโยบายการจัดการของรัฐมีเป้าหมายมิใช่การอนุรักษ์ แต่คือนโยบายความมั่นคง นโยบายทางเศรษฐกิจ การต่อสู้ทางแนวความคิด การดำเนินการนำสู่ปัญหาของป่าดงใหญ่เป็นเรื่องความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและผลประโยชน์ อันเกิดจากนโยบายที่ผ่านมา ซึ่งเป็นนโยบายที่ขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเจ้าของทรัพยากรพื้นที่

ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของรัฐและการพัฒนาโครงการของรัฐกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ขัดแย้ง การแสวงหาวิธีการเพื่อให้องค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสอดคล้องความเป็นอยู่ของชาวบ้านในระดับพื้นที่ การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของชุมชนที่จะเอื้ออำนวย

จากความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาจึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้ศึกษา ได้ศึกษาการประวัติของเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่และศักยภาพของชาวบ้านในการพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์และการนำสถาบันทางศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์เข้ามาส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินทำกินของชุมชนมีปัญหาและอุปสรรค เพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานในภาคปฏิบัติและการวางแผนระดับนโยบายในการอาศัยความร่วมมือชุมชนและพระสงฆ์ในท้องถิ่นให้มีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเพื่อการรักษาสมดุลทางธรรมชาติของระบบนิเวศอย่างยั่งยืนของประเทศต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติการอนุรักษ์และศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านนิเวศ
3. เพื่อแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์ป่าเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน สำหรับเป็นข้อเสนอทางนโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้ต่อไป

1.3 ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นกรณีการศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่โดยผู้ศึกษาเลือกศึกษาภาพรวมของการเคลื่อนไหวในพื้นที่ตำบลโคกมะม่วงในระดับโครงสร้างและเลือกเก็บ

รวบรวมของมูลแบบสอบถามเฉพาะ 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 5, 7, 8, 9 และหมู่ 13 ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนปัญหาและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่ของผู้นำและชาวบ้าน

สาเหตุที่เลือกกรณีศึกษานี้เนื่องมาจาก

1. เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐอันเนื่องมาจากนโยบายป่าสงวนแห่งชาติ โครงการจัดสรรที่ดินทำกินแก่ประชาชนผู้ยากไร้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(ค.จ.ก.) โครงการปลูกพืชเศรษฐกิจ(ยูคาลิปตัส) โครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา(ป่าดงใหญ่ 2 และ 4) ซึ่งการดำเนินการที่ผิดพลาดของโครงการส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อมีส่วนร่วมในการกำหนดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน
2. เป็นพื้นที่ที่เกิดปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์ของกลไกรัฐผู้บริหารบ้านเมือง นโยบายและกฎหมาย แนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ที่เป็นไปในทิศทางที่ต่างกันอันเนื่องมาจากแนวความคิดที่อยู่บนรากฐานทางทฤษฎีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ คือ หนทางที่รักษาป่าคงสภาพเดิมไว้เพื่อรักษาสมดุลตามธรรมชาติโดยมนุษย์ต้องแปลกแยกจากป่า ขาดมิติในการให้ความสำคัญในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชุมชนที่ต้องอาศัยพึ่งพาทรัพยากรป่า การแยกคนออกจากป่าโดยการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ขาดความยืดหยุ่นการแก้ไขปัญหาที่ยึดหลักนิติศาสตร์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างฉับพลันนำไปสู่การเผชิญหน้าของเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนดังที่เกิดกรณีจับกุมชาวบ้านและพระประจักษ์ ตลอดจนการใช้กระบวนการยุติธรรมเข้ามาตัดสิน ทั้ง ๆ ที่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2502 ออกขณะที่ยังชาวบ้านเข้าอยู่ในป่าก่อนที่จะตรากฎหมายออกมาใช้
3. เป็นพื้นที่ที่มีการเรียกร้องและต่อสู้ของประชาชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการกำหนดและร่วมจัดการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการมีส่วนร่วม ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ ชาวบ้านตระหนัก(Awareness) ถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีกรรมสิทธิ์ในที่ทำกินอย่างถาวร การมีป่าที่สมบูรณ์เพื่อการมีน้ำใช้ที่สมบูรณ์และระบบนิเวศที่จะช่วยสนับสนุนการครองชีพของชาวบ้าน รวมทั้งผลิตภัณฑจากป่าจึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ตั้งแต่ปี.ศ. 2532 เป็นต้นมา

1.4 สมมุติฐานของการวิจัย

- 1 การอนุรักษ์(Conservation)ทรัพยากรป่าไม้ที่จะทำให้ผลสำเร็จต้องสอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่และเงื่อนไขของชุมชนเป็นสำคัญ
- 2 นโยบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จะประสบความสำเร็จได้ต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชนท้องถิ่น

1.5 วิธีการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกศึกษาโดยเน้นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ประกอบกับ การเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยการเก็บข้อมูลในชุมชนจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม(Participatory Observation) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-Depth Interview) พระสงฆ์ ผู้นำชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ สถาปนิก เจ้าหน้าที่องค์พัฒนาเอกชน ชาวบ้าน(ดูรายชื่อในภาคผนวก ข) และจดบันทึกการศึกษาจากเอกสาร ในขณะที่คุยกับผู้ศึกษาได้ เห็นความสำคัญของการวิจัยเชิงปริมาณ โดยจะนำการสอบถามข้อมูลจากภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมและโอกาสในการอนุรักษ์ในอนาคต จากผู้ให้ข้อมูล(Informants) ด้วยคำถามในแบบสอบถาม(ดูภาคผนวก ข) ที่เตรียมเอาไว้ 50 ชุดมาวิเคราะห์ประกอบด้วย

สำหรับกระบวนการศึกษาวิจัยพอจะสรุปเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การค้นคว้าขั้นต้นจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้กับที่ทำกิน
2. ติดต่อหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอคำแนะนำบุคคลที่จะเข้าพื้นที่ และหน่วยราชการเพื่อขออนุญาตทำวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว และขอแนะนำเรื่องเอกสารเบื้องต้น เช่น แผนที่แสดงที่ตั้งของอำเภอและหมู่บ้าน
3. การเข้าหมู่บ้านและการศึกษาเชิงคุณภาพในหมู่บ้าน ศึกษาแนวคิดและการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวบ้านและผู้นำของชุมชน

ทั้งนี้ผู้ศึกษาใช้เวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนมิถุนายน กรกฎาคม กันยายน พ.ศ. 2537 โดยการเข้าพักในป่าดงใหญ่ สำนักสงฆ์ธุดงค์สถานธรรมจิต(น้ำผุด) บ้านปลีนพัฒนาโดยพักกับเยาวชนและการพักบ้านพักราชการที่อำเภอปะคำและการสังเกตโดยการบันทึกการเก็บข้อมูลตามคำถามที่เตรียมไว้สำหรับผู้นำในการอนุรักษ์ และใช้แบบสอบถามนำการสัมภาษณ์

ถึงการมีส่วนร่วมสำหรับประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้และได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามแนวคิดทฤษฎี และสรุปผลและข้อเสนอแนะในการวิจัย

1.6 แผนการดำเนินงานและระยะเวลาในการวิจัย

แผนการดำเนินงาน	พค. 2537 - มี.ค. 2538
	พค. มีย. กค. สค. กย. ตค. พย. ธค. มค.-เมย.
1. รวบรวมข้อมูลขั้นต้นจากเอกสารของหน่วยงานต่าง ๆ	<----->
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม	<----->
3. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล	<----->
4. เขียนรายงานและแก้ไขรายงานผลการวิจัย	<----->

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงประวัติการอนุรักษ์และศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าดงใหญ่ของประชาชนชาวปะคำ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ในการเข้าร่วมการจัดการทรัพยากรป่า เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่ให้มีประสิทธิภาพยั่งยืนและใช้ เป็นแนวทางสำหรับข้อเสนอทางนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศในอนาคตต่อไป